

חדשנות ומסורתיות

בגיליון זה מעורבים כמה נושאים שכבר נידונו בגיליונות קודמים, אולם מאחר שאלו הם בדיוק העניינים שעומדים על הפרק בחברה הישראלית – ובווריאציות שונות גם בעולם בכלל – אין תמה שאנחנו ממשיכים לעסוק בהם כדי לייצג את המתחדש בהם בתחום החשיבה, המחקר והדידקטיקה. הכוונה בעיקר ל'הוראה בעידן הלמידה הדיגיטלית', המעסיקה את כלל מערכת החינוך – והחברה – בגלל הצורך לסגל את המערכת לאפשרויות החדשות העצומות הנפתחות בפניה ובגלל הצורך להתמודד עם ההשלכות השונות של הפיתוח הטכנולוגי, שיש בהן גם יסודות 'מאיימים' ומערערי סדרים ותפיסות מושרשות.

משה קליג' מספר על ניסוי מעניין במכללת הדסה, שבו הוחלפו קורסים שגרתיים במודל של 'כיתה הפוכה' תוך שימוש במערכות ה-Moodle וה-ClassBoost. המודל אינו מייתר את המורה, אבל מדרבן את התלמידים לחשיבה וליצירתיות ומותר למורה את תפקיד מחבר ההרצאות והתרגילים (הנמסרים בכתב), המתאם ומברר הבעיות. ד"ר תמר שמיר-ענבל וד"ר אינה בלאו המבריקות (אינה בלאו מוכרת לקוראינו מגיליון קודם) מציעות להרחיב את מודל 'הכיתה הפוכה' באמצעות למידה דיגיטלית בהכוונה עצמית. על פי המחקר, סביבות דיגיטליות שימושיות במיוחד בתמיכה בלמידה בהכוונה עצמית. בסביבות כאלה יש חשיבות גם לשיתופי פעולה בקהילת הלמידה. המשאבים האין סופיים, שמעמידה רשת האינטרנט לרשות הלומדים, דורשים מהם פיתוח יכולת ארגון של תהליכי הלמידה והתנסות בלמידה שיתופית.

חלק אחר של אותו מדור העוסק ב'הוראה בעידן הלמידה הדיגיטלית' מוקדש לתפיסה ולתודעה של המורים הנכנסים לאותו עידן. עקיבא ברגר מעמיד אותנו על תופעה מפתיעה-משהו ומובנת מאליה כאחד: מורים המלמדים גם ב'הוראה מרחוק', באמצעות מחשב, וגם בהוראה מסורתית תופסים את מערכת היחסים שלהם עם תלמידיהם באופן שונה לגמרי בשני המקרים. בהוראה מרחוק הדגש הוא על הישגי הלומד ויכולתו האינטלקטואלית, בעוד שבכיתה המסורתית המורים מדגישים דווקא את התלמידים הבעייתיים ואת הקשרים המיוחדים שהם יוצרים אתם. קלה אלעד, אביב אייזנר וד"ר גילה קורץ בדקו בשבילנו מה חושבים המורים על שילוב טלפונים חכמים בעבודת הכיתה ומחוץ לכיתה. כידוע, הטלפונים החכמים הם אתגר של ממש למורים בבתי הספר: הם לא רק 'מתחרים' עם הידע של המורה, הם גם עשויים להפריע ולשבש את עבודת הכיתה, כלומר אפשר להשתמש בהם גם לשימושים לא רצויים ולא רלוונטיים. המחברים גילו יחס חיובי כללי של המורים לאמצעי הנייד כאל משאב חיוני העשוי לסייע להוראה ממוקדת-לומד, אבל גם הסתייגות מן השימוש בו לביצוע מטלות למידה מחוץ לכיתה. תימור ניסים וירדן

ברקת בדקו נושא שעל גבול החינוכי והחברתי: מיתוג עצמי של המורים ברשת הפייסבוק. מסתבר שהמורים זהירים ביצירת חוג ה'חברים' שלהם ונשמרים בדרך כלל מלהפוך את תלמידיהם ל'שותפי סוד' לדברים אישיים מן הסוג שאנשים חושפים, תכופות ללא חשש ואיננות-יתר, בפייסבוק.

אותה ברכה – שהיא במידת-מה גם 'צרה' לדור שחונך בעבר – נידונה בגיליון זה גם מנקודת ראותו של ספרן. ערן גולדנברג תוהה במאמרו איזה מקום יש לייחד לספרן האוניברסיטאי והבית-ספרי בעידן מנוע החיפוש 'גוגל'. מסתבר שהידע והתכונות האישיות שמביא אתו הספרן המומחה עושים אותו חיוני לתלמידים ולסטודנטים שכביכול כבר 'יודעים הכול' בזכות מנוע החיפוש המשוכלל.

נושא נוסף, שכבר נידון בגיליון י"ד ובמידה מסוימת גם בגיליון ט"ו של גדיש, 'השכלה ותעסוקה במגזרים ייחודיים בחברה הישראלית', זוכה כאן להארות חדשות ולמחקר מקורי. מלכה שחם מקדישה את עבודת הדוקטורט שלה לקידום נושא טכנולוגיות מידע ותקשורת בחיי נשים חרדיות בישראל. היא מעלה את הטענה ש'על אף שלעתים אנשים בוחרים לעשות שימוש לא ראוי באמצעי מסוים [...] אין התוכן השלילי פוסל את הכלי'. האוכלוסייה החרדית ניצבת בפני מגבלות שונות, המונעות ממנה גישה חופשית אל הטכנולוגיה המודרנית, אולם אוריינות דיגיטלית היא כיום 'מיומנות הישרדותית', ואין מנוס מהענקת כלים גם לחברה החרדית כדי להתגבר על הפער הדיגיטלי שנוצר בינה לבין כלל החברה.

ד"ר אריאלה פופר-גבעון ופרופ' יעל קשת עוסקות בשאלת השתלבותם של ערבים, במיוחד נשים, בתעסוקה בישראל ומתבססות על מתודות סוציולוגיות חדשות: מודרניות סלקטיוויות והצטלבות אתנו-מגדרית. במידה רבה כמו במקרה של החברה החרדית, הן מראות כיצד השתלבות הערבים במקצועות יוקרתיים כרפואה ורווחים-יחסית כסיעוד נעשית ללא ויתור על תפיסות מסורתיות: מי שלומד רפואה הם כמעט רק גברים, המשפרים כך גם את נגישותם לכלל החברה הישראלית, בעוד שסיעוד לומדים גם גברים וגם נשים: נשים יוצאות נאמנות כך לייעודן ה'מסורתי' כתומכות וחומלות, ואילו הגברים מצליחים בדרך זו לבסס את עתידם הכלכלי ולשמור על מעמדם כמפרנסים וכ'מקימי בית'.

ד"ר רודיינה ג'ראסי ופרופ' יוחנן פרס עוסקים גם הם, במישור העומק, באותו עניין שבו עוסקים שני המאמרים הקודמים: איך ליצור חיים משותפים ושותפים פעולה במישורים הכלכלי והתעסוקתי בארץ או בחברה שרבים בה השסעים התרבותיים והפוליטיים. הם מציעים מדיניות 'רגישת תרבות' שמאפיינים אותה הכרה בלגיטימיות של הפלורליזם התרבותי, תחושת ביטחון בזהות האישית והקבוצתית, נכונות הדדית להכיר בעוולות ובמשגים שנעשו כלפי בעלי הזהות השונה והבחנה בין ערכי ליבה לבין נורמות, תוך הכרה במרחבים הנתונים למשא ומתן. כל עוד אין מדיניות קובעת כזאת, תימשך ההפליה וההדרה של נשים ערביות, על אף ההכרזות הנאות. יש להסיר את החסמים המוסדיים והמבניים המונעים מהנשים הערביות להשתלב בעבודה, על

ידי הקמת תשתיות תעסוקה בתוך היישובים הערביים, שיפור אמצעי התחבורה הבין-עירונית ובתוך היישובים וסבסוד הטיפול בילדים, באופן שיאפשר לנשים היוצאות לעבודה לצמצם את 'המתח התפקידי' שנוצר על רקע הציפיות המסורתיות מהן. *יפית אלפנדרי, מרק פלדמן וחיים פורטנוי מספקים נתונים סטטיסטיים חשובים האמורים לשמש בסיס לסוגיות הנידונות כאן ולשאלות אחרות הנוגעות לחברה, חינוך ותעסוקה.*

מדי פעם אנחנו חוזרים לנושאי 'הדרכת הורים', על רקע מה שנראה כמעט כהתפוררות הסמכות ההורית בעידן זכויות הילד וחברת המידע, המעניקה לילדים ולצעירים יתרונות מיוחדים ותחושת חירות ושליטה מוגברת בגורלם. *ד"ר חווה טרגר מציעה לפתח 'שפת מעורבות' חדשה ביחסי הורים וילדים והורים-מורים.* גם בימינו לא יכולה להיות צמיחה תקינה של ילדים ללא מעורבות חינוכית של הוריהם. חיוני שהילדים עצמם יחוו שהם מועילים ותורמים למשפחתם מתחילת חייהם, ואינם רק בגדר 'נהנתנים'; זה יחזק את תחושת השייכות והדימוי העצמי שלהם. בין המורים להורים צריכה לשרור שותפות ולא התגוננות הדדית מפני האשמות וביקורת. רינה כהן משרטטת למעננו את תמונת התפתחותה של הדרכת הורים בארץ מראשיתה. גם היא סבורה שההורות בימינו נמצאת 'בסיכון'; הדרכת הורים בתפיסה מעמיקה תקבע אפוא את פני החברה כולה.

מאמרה של עליזה שני על הסמכות ההורית, כמו גם עבודתה של כרמית לרזה, הגיעו אלינו במסגרת יוזמה מיוחדת שנקט העורך. מאחר שבמכללה לחינוך על שם דוד ילין בירושלים מתקיימת זה שנים מסגרת, ייחודית בארץ, של הכשרה בחינוך מבוגרים, פנינו אל מנהלת התוכנית לשעבר, *ד"ר לילי זמיר*, בבקשה שתמליץ על תלמידים שכתבו עבודות טובות, שעשויות לשמש בסיס למאמרים. עליזה שני וכרמית לרזה היו בין המומלצות, ואנחנו שמחים לארח אותן באכסניה שלנו. אמנם אין מדובר במחקרים 'ראשוניים' אלא בסיכומים והמלצות המבוססים על חומר שהופיע בספרים ובמאמרים, ובכל זאת יש ערך ועניין בהצגת נקודות הראות של הכותבות. רינה כהן משרטטת למעננו את תמונת התפתחותה של הדרכת הורים בארץ מראשיתה. גם היא סבורה שההורות בימינו נמצאת 'בסיכון'; הדרכת הורים בתפיסה מעמיקה תקבע אפוא את פני החברה כולה.

אנחנו מפנים את תשומת לבם של הקוראים לנתוני סקר המיומנויות, שהשווה בין ישראל למדינות מפותחות שונות בעולם. האגף לחינוך מבוגרים מלווה את הסקר בכל שלביו, ותוצאותיו משמעותיות ביותר לפעולות ההשכלה בקרב מבוגרים שאנו עוסקים בהן. הסקר הוא מקור נתונים לקובעי מדיניות ולחוקרים העוסקים בנושאים כגון פיתוח מיומנויות ושימורן באוכלוסייה, קשרים בין מערכת החינוך לשוק העבודה, יעילות השוק בהתאמת עובדים ומשרות, אי-שוויון, ושילוב בחברה ובשוק העבודה של קבוצות שונות באוכלוסייה. ישראל מדורגת בתוצאות הסקר במקום נמוך ומדאיג. אולם הדאגה האמתית אינה דווקא בגלל מצב האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית, הנמצאת במקום טוב למדי מנקודת ראות השוואתית, אלא בגלל נחיתותם הבולטת של

שני מגזרים: הערבי בכל התחומים, והחרדי בעיקר בתחום הכרת סביבת מחשב. ד"ר לילי זמיר תרמה מאמר תאורטי על חינוך מבוגרים, פרובוקטיבי משהו, שנכתב במקורו באנגלית, ועשוי לשמש תלמידים העוסקים בתחום.

המאמר של לילך בן צבי עוסק במבט-על על החברה הישראלית. היא מציעה נקודת ראות לא שגרתית, המנוגדת לכאורה לרוח הטובה והסובלנית של ה'רב תרבותיות'. לאור משנתו של ישעיהו ליבוביץ' היא טוענת שחשוב דווקא לחדד את הוויכוח והפולמוס בין מגמות תרבותיות, ואולי גם פוליטיות, שונות; הקהיית 'עוקצים' וקונפליקטים אינה מאפשרת לחולל תמורה ולחדש את פני החברה.

נושא הקשישים ומסגרות השכלה ליגיל השלישי נדון אצלנו בחוברות קודמות. פרופ' ישראל (איסי) דורון, ד"ר מעיין אגמון ושלומית ערגון מתארים יוזמה מעניינת של שיתוף סטודנטים וקשישים בקורסים שיש בהם שילוב של למידה, עשייה ואפילו הפקת רווחים למען הקהילה. עדה הרצברג חיברה מדריך שלם ליגיל הזהב, והיא מציגה בפנינו את יתרונותיו.

פרופ' ניצה דוידוביץ' מרכזת פרויקט מחקרי של עיסוק בפנאי הישראלי ומביאה בפנינו משהו מפירות המחקר הזה, תוך דגש על מאבקה והתמודדותה של החברה הדתית עם תופעת ה'פנאי בחברה המודרנית, המעמידה אתגר מיוחד למי שאמורים 'להגות בתורה יומם ולילה'. ברוח ה'מודרניות הסלקטיווית', שעוסקות בה אריאלה פופר-גבעון ויעל קשת, מסתבר שגם החברה הדתית מוצאת דרכים ליהנות מפנאי הכולל בידור והנאה מאמנות למיניה.

ולבסוף, סקירתה החרیפה והמאלפת של רחל טוקטלי על פרסום מחקרי של החברה האירופית לחינוך מבוגרים. יש מה ללמוד מן האירופים, המתמודדים עם בעיות הדומות בחלקן לשלנו.